

Tulajdonnevek a tájszótárakban

1. A tanulmány tárgyról, forrásairól. Hogy mit kezdenek a tájszótárak a tulajdonnevekkel, az elég esetlegesnek tűnik. A legkövetkezetesebb és legegyszerűbb megoldás a hátrítás: ha a szerző vagy szerkesztő az előszóban, illetve a bevezetőben kijelenti, hogy tulajdonneveket nem vesz fel a szótárába. A nyitás a nevek felé azonban már sokféle lehet; ezeknek a megoldásoknak a típusait igyekszem körvonalazni, egy rövid jövőbeli kitekintéssel.

Külön foglalkozom a három fő tájszótártípussal: az általános tájszótárak, a regionális szótárak és a tájszó-tárak névkezelésével. Az általános tájszótárakból mindet bevonom a vizsgálatba, a másik két kategóriában válogatok a művek közül. (A tájszótárak állományát mintegy kéttucatnyira becsüljük, műfaji határaik azonban nem mindig élesek; még akkor sem, ha a címben szerepel a *tájszótár* megjelölés.) A szótárak után röviden kitérek – mintegy függelékszerűen – a nyelvjárási atlaszok névkezelésére is.

A névtani információk forrásai a szócikkeken kívül az előszók/bevezetők és bizonyos függelékek lehetnek. A bevezetők többnyire utalnak arra, hogy felvesz-e az adott mű tulajdonneveket a szócikkek közé, és ha igen, miféleképpen. Van azonban olyan szótár is, amely bár nyit a nevek felé, de erről a bevezetőben elmulaszt nyilatkozni. Emiatt nem kerülhettem el, hogy – előzetes tájékoztatás hiányában – egyszerűen átlapozzak bizonyos szótárakat.

2. Az általános tájszótárak tanúsága. Az általános tájszótárak közös jellemzője, hogy szóanyagukat az egész nyelvterületről gyűjtik, illetve közlik. A következőkben ezen műveket tárgyalom a tulajdonnevek kezelése szempontjából.

2.1. Magyar tájszótár (Tsz., Magyar Tudós Társaság 1838). Első tájszótárunkat, amelyet a Magyar Tudós Társaság jegyez, feltehetőleg DÖBRENTAI GÁBOR és VÖRÖSMARTY MIHÁLY rendezte sajtó alá. Még nem előzte meg kidolgozott lexikográfiai koncepció, és ez a tulajdonnevek kezelésében is megmutatkozik: sem a DÖBRENTAI GÁBOR-tól való Előbeszéd, sem a SCHEDEL [TOLDY] FERENC-től származó Utóirat nem tér ki a kérdésre, de a mű tartalmaz hely- és személyneveket. Néhány szócikk a szótár elejéről (betűhű közlésben):

Ábri, Abrahám, kicsinyítve. Székely szó Albisban. *Szabó Elek*.

Ábris, Abrahám. Kemenesali szó, Vas várm. *Lévai László*.

Bábi, Barbara vagy Biri. Kezdi széki szó. *Szabó Elek*.

Bencze, 1) Benedek; 2) nyúl. Kemenesali szó, Vas várm. *Lévai László*.

Bera, Albert. Palócz szó. *Szedér Fábián*.

Bora, Boris, Borbála. Palócz szó. *Szedér Fábián*.

SZABÓ ELEK nemcsak a székely szók közzétételében serénykedett, hanem gyakran kalandos – Ázsiába vivő – magyarázatokat is illesztett a tulajdonnévi adatközlések végére. Lássunk erre is néhány szórakoztató példát:

Bene, Dálnokban ezen nevezetet viselő katonák vagynak, – ázsiai származású szó. Kezdi székben divatos. *Szabó Elek*.

Csernátan, két nevezetes falu ugyanazon völgyben és patak mellett Kezdi székben. Az ázsiai nagy tengerszigetek közül China felé egyiknek neve Ternatani. Kezdi széki szó. *Szabó Elek*.

Csia, nemes familia' vezetéke nevezete. Czofalván T. Lisznyóban. Chinának egy tenger-szeme Csiaonak nevezetik. Kezdi széki szó. *Szabó Elek*.

Csik, székely nemes, és katonaság' vidéke, a' hol vagyon az első székely gyalog ns. regiment' stabja; fenyős erdős helyekkel és havasos hegyekkel körül kerített kies szép hely, – az, hol sokkal több a' szurok, mint a' méz. A' chinai birodalomnak kebelében termő fák között, viasz-termő fa is iratik, melynek a' neve Csikha, a' fa viasz gyánta és szurok lévén; tehát az illetén fa Csikha nevet viselve, Csíkban is az efféle fa tevén a' bővebbi lételt; – innen a' Csík nevezet sem csíktól jön le, a' mely ottan nem is lehetett, nem lévén nádas tók; hanem a viaszt termő fákról, 's következőleg ázsiai nevezetből."

2.2. Magyar tájszótár (MTsz. 1–2, SZINNYEI szerk. 1898). SZINNYEI a szótár bevezetőjében a következőket írja: „Ezek [ti. az alak szerinti tájszavak] teszik a szótár főrészét, a mely után külön-külön jegyzékbe foglalva következnek: a *dajkanyelv* (gyermeknyelv) szavai, a *keresztnevek* nyelvjárási változatai, az *állatok tulajdonnevei* s az *állat-hivogató és üző szavak*.” (1: IV). Ezek a megígért függelékek azonban nem készültek el, a 2. kötetben sem találhatók.

2.3. Új magyar tájszótár (ÚMTsz. 1–5, B. LÖRINCZY főszerk. 1979–2010). A szótár előszava így nyilatkozik: „Tulajdonneveket és tulajdonnévi származékokat általában nem vettünk fel, kivéve a nyelvjárási jellegű csillagneveket, a tulajdonnévi eredetű növény- és állatneveket (pl. *bánfipál-alma*, *ilonabogár*) és tárgy megnevezéseket (pl. *árpádvilla*, *debreceni csengő*). Tulajdonnévi címszónk csupán néhány van (pl. *Derecske*, *Kossuth*, *Pilátus*), ezeket érdekes és jellegzetes frazeológiai egységek miatt alakítottuk ki.” (1: 12). Ezek közül a *Derecske* szócikkét idézem:

Derecske fn. **Sz:** *Megjöttek Derecskéről* (Sarkad 793): dér borít mindent. || SzamSz.

2.4. Nagy magyar tájszótár (NMTsz., KISS G. főszerk. 2019). Az ÚMTsz.-hez hasonló, elhárító állásponton van legújabb általános tájszótárunk is: „Megjegyezzük, hogy gyűjtésünk a köznevekre terjedt ki, a korábbi tájszógyűjteményekben szép számmal található tulajdonneveket – például földrajzi neveket – nem vettük fel gyűjteményünkbe” (10). Tulajdonnévi eredetű köznevek azonban az ÚMTsz.-hez hasonlóan előfordulnak az NMTsz.-ben is (l. pl. az *ilonabogár*, *katibogár*, *katalin*, *katalinka*, *katóka*, *katókabogár*, *katókaivirág* típusú tájszavakat).

3. A regionális szótárak tanúsága. A regionális szótárak a tájszavakon kívül köznyelvi szavakat is az állományukba vesznek, ha azok az adott táj vagy település szókincsének szerves részét alkotják. A következőkben e szempontból tárgyalom a vizsgálatra kiszemelt forrásműveket.

3.1. Szamosháti szótár (SzamSz. 1–2, CSÜRY 1935–1936). CSÜRY BÁLINT klasszikus tájszótára korát megelőző teljesítmény volt a két világháború között. Az ezer oldalt meghaladó két kötetével egy kistáj népi nyelvhasználatának reprezentatív gyűjteményét adja. (Kevés nyelvjáráskutató volt képes megközelíteni ezt a teljesítményt mennyiségi és minőségi szempontból.) A tulajdonnevek felvételét is melegen támogatta. Ezt írja:

„Különös tekintettel voltam a tulajdonnevekre s ezek közt a földrajzi nevekre. Szótáramban gazdag anyagot talál a kutató helynevekre, határ-résznevekre vonatkozólag is. Íme egypár: *Erge*, *Galambos-erge*, *Kút-ergéje*, *Sebes ásvány* (ér és pataknevek), *Daru-kiáltó*, *Ördögös*, *Zsaró*, *Csató*, *Ölyű-szeg*, *Setét-szeg*, *Kender-átó*, *Tömeg*, *Ravaszodu*, *Láz*, *Gaz*, *Nagy-gaz*, *Varga-gaz*, *Kétrét-gaz*, *Harminc-öl*, *Öt-apróföld*, *Nyolc-apróföld*, *Három-ér*, *Három-hold*, *Hat-fa*, *Hat-hold*, *Húsztó* stb. (határnevek).

A helység-, falu- és városnevek közt különös tekintettel voltam azokra, melyeket a nép a köznyelvi alaktól eltérően ejt, mint pl. *Kórógy* (*Kóród*), *Majtiny* (*Majtény*), *Szadmár* (*Szadmár*), *Pettyin* (*Pettyén*), *Józsipháza* (*Józsefháza*), *Odorján* (*Adorján*), *Vároja* (*Szinyérváralja*), *Nomény* ~ *Nominy* (*Namény*) stb. A Szamosháton divatos keresztnéveket becéző változataikkal egyetemben nemcsak nyelvi, hanem néprajzi érdekességüknel fogva is mind fölvettem. A családneveket már csak válogatva vettem föl. A gúnyneveket tanulságos voltuknál fogva szintén felölleltem.” (12.)

A nevek felvételének oka tehát lehet a kiejtésbeli eltérés, a morfológiai változatosság (pl. beceneveknél), a néprajzi vonatkozások vagy egyéb motivációs sajátosságok (pl. gúnyneveknél). Példaként idézzük a *Darukiáltó* és a *Kendereskert* szócikkét:

Darukiáltó *Darukijátóu* hn. (Vizenyős, lápos hely, régen a darvak tanyája.) (Kölcse.)

Kendereskert *Kendereskért* hn. (Szárzaberek).

3.2. Ormányási szótár (OrmSz., KERESZTES szerk. 1952). Az OrmSz.-nak sem a szótári hagyatékat jegyző KISS GÉZA Bevezetőjében, sem pedig a kéziratot sajtó alá rendező KERESZTES KÁLMÁN előszavában (A szerkesztő bevezetése) nem találtam érdemi kitérőt a tulajdonnevek kezelésére. Hogy mégis vannak a szótárban ilyen szócikkek, arról az átlapozáson kívül a bevezetések után álló (számozatlan oldalon található) rövidítésjegyzék tájékoztat. A lista élén rögtön két ilyet olvashatunk: „csn. = családnév”, „dn. = dülönév”. Történeti adatok felhasználására utal a következő rövidítésfeloldás: „r. csn. = régi családnév; (1561-i dicalis jegyzékből, 1696-i dicalis adólapjstromból, 1741-i conscriptio domestica[-]ból és az 1808-i Tanubizonyságtévő levélből kiírt családnévek).” Lássunk ezek után néhány tulajdonnévi szócikket:

Ádámörce *Ádámörcei* dn. (földhát; Palkonya). *Vö. b ö r c*.

Almás ~ dn. (Körös, Csehi). *L. F a r k a s - , N a g y - , V a d a l m á s*.

Atak ~ Középkori elpusztult falu. *Vö. A t a k i m e z ő , N a g y a t a k*.

Babér ~ Gyakori ökörnév (l. ö k ö r).

Balázs ~ szn. 'a nagyotakáró ember neve a közmondásokban, szólásokban': *Úgy böcsű, mim Balázs a gatyáját. – Neki Balázs, lát ad Isten*

(törik, szakad, ennek a dolognak menni kell)! Vö. Balás. L. Szent Balázs.

Barahó r. csn. l. család.

Bárcás ~ gyakori ökörnév (l. ökörr).

Amint a példákból is látszik, a szócikkek közé kihalt falunévek és állatnevek is beke-
rültek, illetve a frazémák tulajdonnevei is címszóvá válhattak.

3.3. Szlavóniai (kórógyi) szótár (SzlavSz. 1–3, PENAVIN 1968–1978). PENAVIN OLGA mestere és példaképe CSÜRY BÁLINT volt, szótárának előképe pedig a SzamSz. Bevezetőjében ezt írja: „A népnyelv egész szókincsének összegyűjtésére törekedtem, azaz felvettem a közszókat [ti. a köznyelvi szót – J. D.] és a tájszókat is, éppen úgy, mint már Csüry Bálint tette a Szamosháti szótárban. [...] Indulatszót, állathívogató és terelő szót, földrajzi neveket, dülő neveket [!], utcaneveket, családnéveket, csúf-
neveket, keresztnéveket (becéző alakjukkal is) felvettem, noha nem törekedhettem tel-
jességre, mert nagyon felduzzasztották volna a szótár anyagát, csak a valamilyen szem-
pontból érdekesebbeket szemeltem ki.” (8.) Széles tehát a nevek merítési köre, változatos
az anyag, emellett viszont a szemelvényesség dominál. Néhány példa a szócikkek közül:

Dakóbokra *Dakó"bokrá* hn. Kórógyi határrész neve.

Dávidka *Dáovityká* ~ *Dáovitykó* szn. „kis Dávid”.

Devetke *Devetke* szn. csúfnév Szentlászlón.

Dezsővőgyi *Dezsővő"gyi* hn. szentlászlói határrész neve.

Fiastyúk *Fijástyúk* ~ *Fijástík* fn. „csillagkép, a Pleiades része”.

Gyönyörű *Gyönyörű* Harasztiban a Kürtös család egyik ágának csúf-
neve.

György *György* férfi személynév (*Gyurá*, *Gyurká* – a fiatalok bece-
neve, *Gyuri* fiatalok és öregek beceneve).

3.4. A moldvai magyar tájnyelv szótára (MMTnySz. I/1–2, II, PÉNTEK szerk. 2018). A szótár szerkesztője, PÉNTEK JÁNOS így helyezi el a művet a tájszótárak között: „Az MMTnySz. szándékom szerint a regionális szótáraknak abba a típusába tartozik, amelynek mintájaként a *Szamosháti szótárat* szokás említeni” (I/1: 7). Ugyanakkor már az Előszó első bekezdésében megjegyzi: „Az eredetileg »enciklopédikus« szándékot is szerényebbre kellett fognom. Be kellett látnom: ha nem számolok a realitásokkal, akkor számomra is – mint egy évszázada több elődöm számára – a szótár továbbra is terv ma-
rad, vagy az utánam következő nemzedék(ek)re testálom a folytatását” (I/1: 5).

Ami a nevek felvételét illeti: „A köznévi elemek mellett kisebb számban, szintén a források függvényében, tulajdonnevek is kerültek a szótárba: személynévek (család- és keresztnévek, becenevek), helynevek, településnevek stb. Különösen a kicsinyítő és becéző formák miatt a keresztnévekre a CsángA. anyagának gyűjtése idején is fokozot-
tabban odafigyeltek, hozzátartoznak az anyaghoz, nem tehettem meg, hogy lemondjak róluk.” (I/1: 9.) Míg a személynévekre a CsángA., addig a helynevekre főleg HALÁSZ PÉTER gyűjtései, idevágó publikációi szolgáltatták a forrást. (Erre a „Hn.” rövidítés fel-
oldásakor is történik utalás a 10. lapon.) Lássunk néhány példát!

Albény ~ (ált.) településnév; nume de localitate; place-name: Albeni.

Megj. Bogdánfalva része.

Albert *Albert* (Di), *Albét* (Esz) férfi kn. prenume bărb.; male forename. CsángSz.

Alexandru *Álëkszándru* (Tn) férfi kn.; prenume bărb.; male forename. **Kics.** *Álëkszándruska*. (Tn)

Babos ~ (Kr) csn.; nume de fam.; surname. **Hn.** *Babosok* szántó (Kr). HPHn.

4. A tájszó-tárak tanúsága. Tájszótáraink legnagyobb és legváltozatosabb csoportját azok alkotják, amelyek – a szakirodalmi hagyományokat követve – megelégszenek a tájszónak minősíthető lexémák szótárazásával. A tulajdonnevek felvételét illetően három típusba sorolhatók (a határok lehetnek életlenek is).

4.1. Névki záró szótárak. A legtisztább eset a nevek teljes kizárása. Ebbe a csoportba tartoznak például a következők: KISS JENŐ Mihályi tájszótára (MhTsz.), HEGEDŰS ATILA Kisnémedi tájszótára (KisnTsz.), SZABÓ JÓZSEF és SZ. BOZÓKI MARGIT Koppány menti tájszótára (KmTsz.) és PESTI JÁNOS Alsómocsoládi tájszótára (AmTsz.). A hárítások egyszerűek és egyértelműek, nemigen kívánnak illusztrációt. A lényeg: a neveknek névtárakban, névgyűjteményekben van a helyük.

4.2. Név befogadó szótárak. A másik alaptípust a névbefogadó szótárak jelentik. Jól szemlélteti ezt IMRE SAMU Felsőőri tájszótára (FTsz.). Idézzük a nevekre vonatkozó állásfoglalását: „A közszavak mellett felvettem szótáramba néhány tulajdonnevet is. Így például olyan, Felsőőrben gyakori vagy legalábbis jól ismert családneveket, melyek bizonyos hangtani sajátosságokat igen pregnánsan tükröznek, vagy meglehetősen szokatlan hangfejlődést mutatnak; pl.: *Bedenëk* 'Benedek', *Pongorác* 'Pongrácz', *Adrán* 'Adorján', *Bukics* 'Vukics', *Prunnër* 'Brunner' stb.” (13.)

A helynevekkel kapcsolatban IMRE SAMU megjegyzi, hogy azokat már publikálta, de a korábbi közlése nem volt teljes: „Ebben a közleményben azonban csak a határrészek elnevezései, a dűlőnevek szerepelnek, a belső településsel kapcsolatos nevek (község-részek neve, utcanévek) nem. Szótáramba – mintegy pótlásként – felvettem ezeket az adatokat is. A népi utcanévek regisztrálását azért is fontosnak tartottam, mert néhány évvel ezelőtt az addigi házszámok rendszerrel szemben hivatalosan is megtörtént az utcák elnevezése, sajnálatos módon a helyi hagyományok szinte teljes kizárásával, egy-két fordítástól eltekintve lényegében csupa német nevekkal. Így az eredeti népi magyar elnevezések egy-két nemzedéken belül minden bizonnyal teljesen feledésbe mennek. [...] Felvettem a szótárba egy-két egyéb földrajzi objektumnak, például hídnak az elnevezését is. Ezt pedig azért tartottam fontosnak, mert ezek a nevek régebben általános használatúak voltak, de a Pinka folyó szabályozásával, új mederbe való terelésével mint létesítmények megszűntek, s nevük is rövidesen el fog tűnni.” (13.)

A nyelvterület peremén, szigethelyzetben, erős asszimilációs folyamatok közepette érthető a nyelvi leltármentés fontossága, így az indokok nagyon hasonlóak, mint amit fentebb PÉNTEK JÁNOSTól olvashattunk a moldvai magyar tájszótár bevezetőjében. Figyelembe kell venni továbbá azt a körülményt, hogy a 20. század 50-es, 60-as éveiben nem volt egyszerű dolog eljutni ezekre a nyelvszigetekre és ott kiterjedt gyűjtést végezni,

majd az összegyűlt anyagot megfelelő módon tudományosan is közzétenni. Így minden efféle gyűjtés és közzététel – hézagossága ellenére – felbecsülhetetlen értékű.

4.3. Sajátos névbefogadó szótárak. A névbefogadó tájszó-tárak közé is sorolhatók, de sajátos alcsoportként is kezelhetők azok a művek, amelyek névanyagát valamely eddig nem említett tényező (is) meghatározza.

4.3.1. Kiskanizsai szótár (KiskSz., MARKÓ 1981). MARKÓ IMRE LEHEL a szótárát átmeneti jellegű alkotásnak tekinti: „Szótáram [...] középhelyet foglal el a regionális teljes szótárak (CSÜRY BÁLINT, BÁLINT SÁNDOR) és a szorosan vett tájszótárak (IMRE SAMU) típusa között” (8). Az átmenetiség okaként (hogy ti. elég sok köznyelvvel megegyező szót is szerepeltet) a passzív gyűjtési módszert jelöli meg: „A majdnem négy esztendő alatt naponként, folyamatosan végeztem a gyűjtést. Ennyi idő alatt szavaknak a százazeit lehetne lejegyezni példamondatokkal együtt. Én azonban a passzív módszerrel való gyűjtést választottam. A kívülálló óvatossága késztetett erre, mivel a szókincs nem nyelvjárásiból való. Kerültem még a lehetőségét is annak, hogy kérdéseimnek nem megfelelő feltevésével, kiejtésemnek elütő jellegével megzavarjam mind a szemantikai, mind a fonetikai spontaneitást.” (7–8.) Feltehetőleg ez a gyűjtési alapelv határozza meg a tulajdonnevek kezelését is: ami a spontán diskurzusban felbukkan, szótári egység lehet, de célzott gyűjtést és feldolgozást a szerzőtől elvárni nem lehet. Idézzünk néhány tulajdonnévi szócikket:

Reza *Rëza* szn. a Teréz beceneve.

Szent György-nap *Szen Györ-nap* fn. szent György ünnepe (ápr. 24.).

Me g j. Ezen a napon zöld ágat tűznek a kapura, mert akkor a boszorkányok nem tudnak a házba menni, s nem tudják az állatokat megrontani.

Szüzanya *Szüzanya* fn. Szüz Mária. *Jaj Szüzanyám, në haggy el!*

Tölös ~ dn. a temető melletti erdőszél, régebben sok tölgyfa állt benne.

Új-hegy *Uj-högy* dn. a homokkomáromi szőlőhegy része.

Úrnapja *Urnaptya* fn. 'az oltári szentség ünnepe'. *A is vütte az eget Urnaptyán.*

Üszögös Ferenc *Üszökös Ferenc* fn. szent Ferenc napja október 4-én.

Üszökös Ferencko nëm szabad vetnyi, mer akko üszökös lëssz a búza.

Vadalmás *Vadómás* dn. Lazsnakpuszta melletti erdőrész.

A szerző az egyházi ünnepnapok neveit tulajdonnévnek tekinti, és a helyi nyelvjárási ejtémód mellett különös figyelmet fordít a jeles napokhoz fűződő néphagyományokra is.

4.3.2. Büki tájszótár (BükiTsz., BALOGH 2004¹, 2016²). BALOGH LAJOS hosszú évtizedeken keresztül dolgozott szülőfaluja, a Vas megyei Bük tájszavainak összegyűjtésén. A munkát szótára első kiadása (2004) után sem hagyta abba, így a 2016-os bővített kiadás már jóval gazdagabb anyagot tartalmaz. Saját statisztikája szerint a 2824 szócikkből 250 a tulajdonnévi (BükiTsz.² 30). Ez megközelíti a tíz százalékot, ami átlagon felüli névtani figyelmet jelent. Idézem a szótár bevezetőjének a tulajdonnevekre vonatkozó részét: „A tájszótárak többsége csak közszavakat tartalmaz, tulajdonneveket nem. Kivételesen eltértem ettől a gyakorlattól azzal, hogy bevettem a szótárba a környező községek nevét is, elsősorban azért, mert a népi név hangalakjában és morfológiai szerkezetében sok esetben eltér a hivatalos névtől. Például a népi név *Kál*, a hivatalos név *Sajtoskál*,

a népi név *Bű*, a hivatalos név *Bő*, így tehát valójában ezek a tulajdonnevek is tájszónak, táji névváltozatnak tekinthetők. Együttal megadom a települések *hová?* kérdésre felelő határozóragos alakját. Ezzel kívánom föltüntetni, hogy az adott település [ti. neve – J. D.] a helyi használatban külső vagy belső helyviszonyragot kap-e.” (24.)

A szerző azzal a megjegyzéssel, hogy a tulajdonnevek helyi ejtismódja vagy morfológiai viselkedése számos regionalizmust hordozhat, így alkalmas lehet tájszói minősítésre, még nem hozott merőben új attitűdöt a magyar tájszótár-irodalomba, de azzal, hogy következetesen beépítette a szomszédos települések neveit, illetve mindegyiknek közölte a *hová?* kérdésre felelő ragos alakját, valószínűleg egyedülálló elvárással bővítette a nevek iránt nyitott tájszótárak módszertanát. Azzal is többletet rótt ki a maga számára, hogy a Vas megye földrajzi nevei című adattárból átemelte a Bükre vonatkozó dűlőneveket, a történeti adatokkal és népi névmagyarázatokkal, megjegyzésekkel együtt (BükiTsz.² 25). BALOGH LAJOS tehát a büki helynevek minél teljesebb körű és minél részletesebben dokumentált szerepeltetésével igyekezett bővíteni a szótárát.

4.3.3. Palóc tájszótár (PTsz., TÓTH 1978¹, 2007²). BALOGH LAJOShoz hasonlóan TÓTH IMRE is évtizedeken át gyarapította tájszógyűjteményét; Ipoly menti palóc tájszótára (1978) később bővítve, Palóc tájszótár címmel jelent meg (2007). A bevezetésben (20) részletesen foglalkozik műve tulajdonnévi anyagával. Viszonylagos teljességgel közli a kiemelt település, a szülőfalu, Bernecebaráti ragadványneveit és külterületi helyneveit. A helyneveket a hozzájuk tartozó történeti adatokkal, tárgyi és néprajzi megjegyzésekkel, a 70-es évek állapotát rögzítő művelési ági besorolással HÁLA JÓZSEFTől vette át (Földrajzi nevek az Ipoly mentén). Erősen válogatva néhány más Ipoly menti település helynevei is a szótárba kerültek; ezek közlését valamilyen néprajzi vagy nyelvi érdekesség indokolja.

A többi tájszótártól eltérően nagy jelentőséget tulajdonít a ragadványneveknek; eredet és fajta (motiváció) szerint öt típusba sorolja őket, példákkal szemlélítve: „keresztnevből keletkeztek: *Albert, Laci, Misa* stb., 2. vezetéknevből származók: *Balyog, Hinő, Lajtos* stb., 3. foglalkozásból vagy tisztségből adódtak: *Bíró, Vótbírójék, Harangozó*, illetve *Bába, Tojásos, Tyúkász* stb., 4. csúfnév: *Csendes, Fingos, Fityisz* stb., 5. lakóhelyet vagy származást jelölők: *Főlysők, Budaj, Huntyi, Letovai* stb. Akadnak ma már megfejtethetlen keletkezésű és hangalakú (esetleg eltorzított) ragadványnevek is.” (20.) Ugyanott név- szociológiai, névlélektani megjegyzést is tesz: „A ragadványnevek túlnyomó többségét valóban megkülönböztetésre használják, s azok használatáért az érintettek nemigen neheztelnek.” „Végül egy-két jellegzetes családi név mellett szerepelnek még a szótárban azok a becenevek is, amelyek Ladó János *Magyar utónévkönyvé*ben nem találhatók.”

5. Rövid kitekintés a nyelvatlaszokra. Tanulmányomnak nem szerves része a tájszótárakkal sok rokon vonást mutató másik fontos dialektológiai forráscsoportnak, a nyelvatlaszoknak a névtani szempontú szemlézése. Egy hasonló próbálkozásom már volt, amikor A romániai magyar nyelvjárások atlasza (RMNyA.) névállományát, névkezelési gyakorlatát tekintettem át (JUHÁSZ 1999). Már akkor felmerült bennem, hogy módszeresen össze kellene gyűjteni minden nyelvatlász tulajdonneveit. Ez a „feltérképezés” – a teljes címszókészlet számbavételével – időközben megtörtént SZABÓ PANNA doktori (PhD) értekezésében (2018), de még nem látott napvilágot, és részletes értékelése is várat magára. Addig is, amíg ez a célzott tanulmány meg nem születik, érdemes egy figyelemfelhívó pontban kitérni a témára. Lássuk először azt, hogy milyen névfajták milyen egyedekkel képviseltetik magukat a nyelvjárási atlaszokban!

Felhasznált források

- AmTsz. = PESTI JÁNOS, *Alsómocsoládi tájszótár*. [Alsómocsolád Község Önkormányzata stb.], Alsómocsolád, 2008.
- BükiTsz.¹ = BALOGH LAJOS, *Büki tájszótár*. Vasi Szemle Szerkesztősége, Szombathely, 2004.
- BükiTsz.² = BALOGH LAJOS, *Büki tájszótár*. Bük Város Önkormányzata – Magyar Nyugat Könyvkiadó, Bük–Vasszilvág, 2016.
- FTsz. = IMRE SAMU, *Felsőöri tájszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
- KiskSz. = MARKÓ IMRE LEHEL, *Kiskanizsai szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- KisnTsz. = HEGEDŰS ATTILA, *Kisnémedi tájszótár*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszék – MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 1992.
- KmTsz. = SZABÓ JÓZSEF [– SZ. BOZÓKI MARGIT], *Koppány menti tájszótár*. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2000.
- MihTsz. = KISS JENŐ, *Mihályi tájszótár (Rábaköz)*. Nyelvtudományi Értekezések 103. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- MMTnySz. = *A moldvai magyar tájnyelv szótára. I/1. Moldvai magyar – közmagyar rész. A–K. I/2. L–Zs. II. Közmagyar – moldvai magyar rész. A–Zs.* Szerk. PÉNTÉK JÁNOS. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2016–2018.
- MTsz. = *Magyar tájszótár 1–2.* Szerk. SZINNYEI JÓZSEF. Hornyánszky, Budapest, 1893–1901.
- NMTsz. = *Nagy magyar tájszótár. 55000 népies, tájnyelvi és archaikus szó magyarázata.* Főszerk. KISS GÁBOR. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2019.
- OrmSz. = *Ormánysági szótár*. KISS GÉZA szótári hagyatékából szerk. KERESZTES KÁLMÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952.
- PTsz.¹ = TÓTH IMRE, *Ipoly menti palóc tájszótár. Bernecebaráti és vidéke tájnyelve az 1930–1940-es évek fordulóján*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 176. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987.
- PTsz.² = TÓTH IMRE, *Palóc tájszótár*. Az Ipoly menti palóc tájszótár 2., javított, bővített kiadása. Nap Kiadó, Budapest, 2007.
- SzamSz. = CSÜRY BÁLINT, *Szamosháti szótár 1–2.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1935–1936.
- SzlavSz. = PENAVIN OLGA, *Szlavóniai (kórógyi) szótár 1–3.* Forum, Újvidék, 1968–1978.
- Tsz. = *Magyar tájszótár*. A Magyar Tudós Társaság, Buda, 1838.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár 1–5.* Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

Hivatkozott irodalom

- HEGEDŰS ATTILA 1996. A tájszók szótárazásának néhány kérdése. *Magyar Nyelv* 92: 476–479.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1999. A romániai magyar nyelvjárások atlasza névtudományi jelentőségéről. *Névtani Értesítő* 21: 395–400.
- KISS JENŐ 1995. Észrevételek a hazai regionális lexikográfiáról. *Magyar Nyelv* 91: 170–178.
- KISS JENŐ 1998. A tájszavak és a tájszótárak – régi kérdéskör, új problémák. *Magyar Nyelvőr* 122: 427–437.

- KISS JENŐ 2008. Az első tájszóközlésektől az egyesített digitális tájszótárig. *Magyar Nyelvőr* 132: 27–36.
- SZABÓ PANNA 2018. *Nyelvföldrajzi vizsgálatok a magyar nyelvterület nyugati felén a dialektológiai atlaszok alapján*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest. Kézirat. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2018.071>

JUHÁSZ DEZSŐ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1508-9688>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

DEZSŐ JUHÁSZ, Proper names in Hungarian dialect dictionaries

Roughly two dozen dictionaries of regional Hungarian exist, but the borders of the genre are fuzzy. The approaches these dictionaries employ in the handling of proper names are generally incidental, and changeable. The most consistent and simplest attitude is to omit them from the dictionary. In these cases, the author or editor states that proper names are not listed in the dictionary in the Preface or Foreword. When names are listed, they are handled in a variety of ways; it is these this study aims to summarise while briefly touching upon future possibilities. The approaches used in the three main types of regional dictionaries – general dialect dictionaries, dialect dictionaries of certain regions and dictionaries of dialect words – are examined separately. All published general dialect dictionaries are surveyed while the other two categories are examined through selected examples. The different approaches are illustrated through example entries. The majority of entries for proper names contain micro-toponyms, while some contain anthroponyms including family names and nicknames. Rarely the names of animals, stars or planetary bodies also appear. The examination of name dictionaries is followed by a short appendix providing an overview of how names are dealt with on language atlases.